

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.19>

Алла СЕНИК

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, Тернопіль, Тернопільська область, Україна, 46009

ORCID: 0000-0002-6217-7464

Бібліографічний опис статті: Сеник, А. (2023). Нестандартні форми практичних занять у підготовці соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 132–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.19>

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття присвячена питанню підвищення якості навченості та рівня розвитку професійних компетентностей студентів за рахунок нестандартних форм практичних занять. Автор зазначає на особливостях використання традиційних та нетрадиційних форм практичних занять: щодо концептуальної основи практичних занять, то традиційні форми мають недоліки, що полягають у суб'єкт-об'єктній взаємодії в системі «викладач-здобувач вищої освіти», а також в ізоляції учасників від можливості активної комунікації. Нетрадиційні ж форми практичних занять в даному контексті мають переваги через суб'єкт-суб'єктивні позиції в системі «викладач-здобувач вищої освіти», можливість комунікативного інтерактивного діалогу між учасниками освітнього процесу; щодо змістовної частини, як традиційні, так і нетрадиційні форми практичних занять існують лише переваги, проте, нетрадиційні форми мають на меті не лише формування знань, вмінь та навичок, а й спрямовані на розвиток творчого потенціалу майбутнього соціального працівника; щодо організації навчального процесу – недоліками традиційних форм практичних занять вважають низький рівень самостійності, пасивна пізнавальна позиція здобувачів та відсутність можливості критично мислити. А от серед переваг нетрадиційних форм практичних занять акцент ставиться на більш глибокому вивченні навчального матеріалу; щодо діяльності викладача під час практичного заняття (управління процесом засвоєння матеріалу та діагностикою результатів) – під час використання традиційних форм практичних занять недоліками вважається слабкий зворотній зв'язок, а перевагами – передбачуваність та контрольованість результатами навчальної діяльності майбутніх соціальних працівників. І навпаки, перевагами у нетрадиційних формах практичних занять є активний зворотній зв'язок, а от недоліками вважаються труднощі у прогнозуванні та діагностиці результатів навчальної діяльності. У публікації наведено авторський приклад використання нетрадиційної форми практичного заняття під час вивчення питання значення соціальної та сенсорної інтеграції у житті людини.

Ключові слова: соціальний працівник, практичне заняття, соціальна інтеграція, сенсорні м'ячки, сенсорна інтеграція, тактильні відчуття.

Алла СЕНЫК

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Social Work, Western Ukrainian National University, Ukraine, 11 Lvivska Str. (WUNU Building 1), Ternopil, 46009, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6217-7464

To cite this article: Senyk, A. (2023). Nestandardni formy praktychnykh zaniat u pidhotovtsi sotsialnykh pratsivnykiv [Non-standard forms of practical to take at the training of social practitioners]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 132–137, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.19>

NON-STANDARD FORMS OF PRACTICAL TO TAKE AT THE TRAINING OF SOCIAL PRACTITIONERS

The article is devoted to the issue of improving the quality of education and the level of development of students' professional competencies due to non-standard forms of practical classes. The author points out the peculiarities of the use of traditional and non-traditional forms of practical classes: with regard to the conceptual basis of practical classes, traditional forms have disadvantages, which consist in subject-object interaction in the "teacher-student of higher education" system, as well as in the isolation of participants from the possibility of active communication. Non-traditional forms of practical classes in this context have advantages due to subject-subjective positions in

the "teacher-student of higher education" system, the possibility of communicative interactive dialogue between participants in the educational process; regarding the content part, both traditional and non-traditional forms of practical classes have only advantages, however, non-traditional forms are aimed not only at the formation of knowledge, skills and abilities, but also at the development of the creative potential of the future social worker; regarding the organization of the educational process – the disadvantages of traditional forms of practical classes are considered to be a low level of independence, a passive cognitive position of students and the lack of an opportunity to think critically. But among the advantages of non-traditional forms of practical classes, the emphasis is on a deeper study of the educational material; regarding the activity of the teacher during the practical session (management of the process of assimilation of the material and diagnosis of the results) – when using traditional forms of practical sessions, weak feedback is considered a disadvantage, and predictability and controllability of the results of the educational activities of future social workers are considered advantages. Conversely, the advantages of non-traditional forms of practical classes are active feedback, while the disadvantages are difficulties in forecasting and diagnosing the results of educational activities. The publication provides an author's example of the use of a non-traditional form of practical training when studying the issue of the importance of social and sensory integration in human life.

Key words: *social worker, practical training, social integration, sensory balls, sensory integration, tactile sensations.*

Необхідність постійного вдосконалення системи вищої освіти обумовлена соціальними змінами, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві. Питання підвищення якості навченості та рівня розвитку професійних компетентностей студентів були та залишаються пріоритетними в усі часи. Проте, в умовах сьогодення дедалі більшої актуальності набуває проблема професійної підготовки саме соціальних працівників. З приводу їх професійної підготовки спостерігаємо за періодичним оновленням системи вищої освіти та впровадження інноваційних педагогічних технологій у практику професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Навчання майбутніх соціальних працівників слід розглядати як найважливішу умову інтелектуального, творчого та духовно-морального розвитку здобувачів вищої освіти. Саме розвиток стає дієвим аспектом педагогічного процесу у вищій школі, сутнісним, глибинним поняттям освітньої діяльності студентів.

Практичне заняття на сьогоднішній день є гнучкою формою організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Воно включає різноманітний зміст теоретико-практичного матеріалу, відповідно до якого використовуються необхідні методи та прийоми навчання (Бенера, 2020). На практичному занятті організовується фронтальна, колективна та індивідуальна форми навчальної діяльності. Різні форми проведення практичних занять для майбутніх соціальних працівників не лише урізноманітнюють навчальний процес, а й викликають у здобувачів інтерес та задоволення від самого процесу пізнання.

Нетрадиційна форма практичного заняття – це одна з форм організації навчання студентів, що наближує навчальний процес до життя у реаль-

ній дійсності. Студенти спеціальності Соціальна робота охоче включаються до таких занять, адже у такій взаємодії виникає потреба у демонстрації не лише своїх знань, а й у використанні власної творчості під час прийняття важливих рішень (Водяна, 2016). За допомогою нетрадиційних форм практичних занять можна вирішити проблему диференціації навчання, організації самостійної пізнавальної діяльності здобувача, а також є можливість розробити та провести експеримент. Так, у дослідженні Н. Мирошніченко вказується, що підготовка майбутніх соціальних працівників до взаємодії з клієнтами в контексті питань інтеграції дітей-інвалідів в соціум має враховувати дві сторони: внутрішню – що базується на внутрішньо-особистісному рівні розвитку студентів як результат організованої діяльності, зовнішню – що передбачає розробку змісту і технологій підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності з питань інтеграції дітей з обмеженими можливостями в соціум (Мирошніченко, 2019).

Вивчаючи механізми підвищення якості підготовки соціальних працівників до інноваційної діяльності, І. Савельчук та О. Котикова пропонують оновити зміст, метод, засоби й форми навчання та вказують на необхідність збалансованості між аудиторною та поза аудиторною діяльністю для студентів. У якості розширення можливостей соціальної освіти вченими розглядається технологічність організаційних форм, що в умовах розвитку інформаційно-комунікативних технологій дозволять майбутнім фахівцям здійснювати окремі види соціальної роботи у дистанційному форматі (для зручності соціального супроводу різних категорій клієнтів) (Савельчук, Котикова, 2022). Ми погоджуємося з науковою думкою дослідниць

про те, що для отримання ефективних результатів доцільним є поєднання традиційних форм навчання з інноваційними, це спонукатиме до прояву творчості і самих здобувачів.

На використанні інноваційних форм навчання у своїх працях зазначає В. Поліщук. Для формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників вчена рекомендує використовувати такі форми, як діалогові лекції, інтегровані семінари, тренінги, прес-конференції, відео-конференції, онлайн та офлайн зустрічі з фахівцями (Поліщук, 2022).

Схожі ідеї знаходимо у працях Н. Кочубей, яка вважає, що стимулюванню інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників сприятимуть такі форми, як навчальні дискусії (групове обговорення), створення ситуацій пізнавальної новизни та ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо) (Кочубей, 2022).

На основі аналізу сучасної наукової думки зазначимо на особливостях використання традиційних та нетрадиційних форм практичних занять:

- щодо концептуальної основи практичних занять, то традиційні форми мають недоліки, що полягають у суб'єкт-об'єктній взаємодії в системі «викладач-здобувач вищої освіти», а також в ізоляції учасників від можливості активної комунікації. Нетрадиційні ж форми практичних занять в даному контексті мають переваги через суб'єкт-суб'єктивні позиції в системі «викладач-здобувач вищої освіти», можливість комунікативного інтерактивного діалогу між учасниками освітнього процесу;

- щодо змістовної частини, як традиційні, так і нетрадиційні форми практичних занять існують лише переваги, проте, нетрадиційні форми мають на меті не лише формування знань, вмінь та навичок, а й спрямовані на розвиток творчого потенціалу майбутнього соціального працівника;

- щодо організації навчального процесу – недоліками традиційних форм практичних занять вважають низький рівень самостійності, пасивна пізнавальна позиція здобувачів та відсутність можливості критично мислити. А от серед переваг нетрадиційних форм практичних занять акцент ставиться на більш глибокому вивченні навчального матеріалу;

- щодо діяльності викладача під час практичного заняття (управління процесом засвоєння матеріалу та діагностикою результатів) – під час використання традиційних форм практичних занять недоліками вважається слабкий зворотній зв'язок, а перевагами – передбачуваність та контрольованість результатами навчальної діяльності майбутніх соціальних працівників. І навпаки, перевагами у нетрадиційних формах практичних занять є активний зворотній зв'язок, а от недоліками вважаються труднощі у прогнозуванні та діагностиці результатів навчальної діяльності.

Виходячи з вищевказаного, вважаємо, що у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників найбільш важливим є підготовка здобувачів до виконання різноманітних ролей під час професійної діяльності (Коляда, Кравченко, 2017). Саме тому практичні заняття, на нашу думку, мають відбуватися у нетрадиційних формах, з використанням різноманітного методичного інструментарію з метою формування у здобувачів вмінь оперувати ними, інтегрувати для ефективного надання соціальної допомоги клієнтам.

Наведемо приклад з особистого досвіду викладацької діяльності. Так, в освітньому компоненті «Вікова та педагогічна психологія» засвоєння теми «Психологія навчання і психологічні умови її оптимізації» передбачає формування наступних результатів навчання: розуміння основних психологічних особливостей для ефективного передачі наступникам соціокультурного досвіду за індивідуальних і групових форм навчання. В межах вивчення цієї теми можна запропонувати здобувачам детально розглянути питання про значення соціальної та сенсорної інтеграції у житті людини.

Демонстрація презентації може містити наступну інформацію: соціальна інтеграція – це процес нормального функціонування людської свідомості, що відбувається завдяки постійному надходженню інформації. Сенсорна інтеграція – це процес отримання та обробки інформації нервової системи від органів чуття. В межах надання соціально-психологічної підтримки клієнтам поняття порушення сенсорної інтеграції – означає стан, у якому мозок відчуває проблеми щодо отримання та реакції на ту інформацію, яка надходить від органів чуття (Зверева, 2012).

Порушення сенсорної інтеграції можуть впливати на слух, дотик чи смак людини. Наприклад, відомо, що в окремих випадках діти можуть не реагувати на спеку, холод або біль. Дорослі люди також відчувають негативні наслідки порушення сенсорної інтеграції, іноді вони можуть бути вкрай нервово-збудженими, дратівливими, тривожними, важко адаптуються до будь-яких правил через труднощі з концентрацією уваги. Для даної категорії дітей характерними ознаками є незграбність, неповоротність, складнощі з координацією руху. Діти з розладом сенсорної інтеграції можуть відчувати складнощі у процесі навчання.

По завершенні перегляду презентації здобувачам можна запропонувати розглянути розвиваючу гру «М'ячки сенсорні» та опрацювати декілька вправ. У комплекті HEGA може бути 10–12 м'ячиків з різною фактурою, а також планшетка-підказка, де різновид цих фактур дублюється. Ці м'ячки призначені для забезпечення розвитку мислення, фантазії, моторики, розмовної мови, сприяють розширенню світогляду, розвитку кмітливості, зміцненню фізичних сил, зняття емоційної напруги.

Наведемо приклади деяких вправ: «Знайди мене» – в цій вправі на початковому рівні використовуємо м'ячки, що кардинально відрізняються один від одного. Для початку – це три м'ячі: колючий, гладкий та пухнастий. Студенти отримують зразки м'ячиків та вивчають їх тактильно. У майбутній же професійній діяльності ретельно знайомимо дитину з кожним м'ячем: торкаємося його різними сторонами долоні, послідовно лівою та правою, можна торкатися до обличчя, щік тощо. При таких тактильних діях називаємо характеристики, що описують властивості даного м'яча, наприклад, пухнастий і т. д. Одним із завдань може бути спроба відшукати схожий на дотик елемент свого одягу або порівняти з предметами побуту тощо.

Після такого ретельного тактильного знайомства розміщуємо м'ячки в мішечок і пропонуємо дитині на дотик знайти конкретний м'ячик. Якщо дитині складно визначитися, пропонуємо оновити відчуття за допомогою планшетки-підказки.

При позитивних результатах рівень вправи поступово ускладнюється:

– можна виконувати завдання із заплющеними очима;

– можна збільшити кількість м'ячиків;
– грати лише однією рукою;
– грати рукою, складеною в кулак;
– грати без допомоги планшетки-підказки тощо.

Ще одна вправа «Ланцюжок дій». Активні види діяльності необхідні для дітей, які мають труднощі в саморегуляції, у керуванні власним збудженням. Такі діти часто ламають предмети, бігають, стрибають і можуть всидіти дома. Регулярні навантаження для нервової системи допоможуть їм заспокоїтись. Мета вправи полягає у почергових завданнях для дитини. Логічний ланцюжок може складатися з 2-3 завдань. Наприклад: візьми помаранчевий м'ячик і кинь його у відерце. Ускладнюємо вправу, додамо ще одну дію – перенеси відерце до вікна. Ускладнюємо завдання: коли несеш відерце до вікна, треба гарчати. Таким чином, задіяні процеси мислення, пам'яті та мовлення.

Щодо іншої вправ – «Хованки», то спектр дій досить широкий. Необхідно обрати м'ячик, який дитина шукатиме в коробці серед інших іграшок. Сам процес пошуку м'ячика – це запуск тактильних відчуттів – коли з багатьох іграшок потрібно відшукати конкретний м'яч. Ускладнювати вправу можна, додаючи кількість м'ячиків, які необхідно відшукати, а також кількість коробок з іграшками, серед яких ховаємо м'ячки.

Після ознайомлення здобувачів з вправами, пропонуємо кожному студенту розробити власний варіант роботи з м'ячками. Коли авторські вправи готові – студенти утворюють міні-групи з трьох осіб. Необхідно програти ситуацію дистанційної роботи соціального працівника з дитиною (три ролі: дитина, її матір та соціальний працівник).

По завершенні – триває обговорення.

Таким чином, проведення практичних занять за допомогою оригінальних прийомів, з використанням методичного матеріалу та його модифікація під час занять – це не заміна стандартних класичних форм, а пене їх доповнення, урізноманітнення, що в загальному плані підвищить інтерес та вдосконалисть процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. У схемі нетрадиційних форм практичних занять відбувається розширення світогляду студентів (Шеплякова, 2020), наприклад, це воркшопи, заняття-експерименти, заняття-ігри, заняття-

конкурси, заняття-змагання, заняття-екскурсії, інтегровані заняття та заняття-конференції.

Отже, орієнтація сучасних закладів вищої освіти на гуманізацію навчального процесу освіти та різнобічний розвиток особистості майбутнього соціального працівника – є вкрай

необхідною в умовах сьогодення, тому перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо у включенні до змісту практичних занять елементів наочності, що стануть корисними у подальшій професійній діяльності соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенера В. С. Практична підготовка соціальних працівників у вищій школі республіки Польща : колективна монографія / В. С. Бенера, Ж. М. Шевченко. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2020. 436 с.
2. Водяна О. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Водяна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 20 с.
3. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [Алексеєнко Т. Ф. та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 535 с.
4. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Нормативні та прикладні аспекти забезпечення якості підготовки соціальних працівників. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 3/ С. 68–78.
5. Кочубей Н. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів: з досвіду роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2(9). 2022. С. 262–21.
6. Мирошніченко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників до інтеграції дітей-інвалідів у соціум. *Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2019. С. 36–43.
7. Поліщук В. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2(9). С. 281–288.
8. Савельчук І., Котикова О. Інновації як чинник якісних змін у соціальній роботі та соціальній освіті. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2(9). С. 29–296.
9. Технології соціальної роботи : навч. посібник / уклад. Н. М. Коляда, Н. В. Левченко. Умань : Візаві, 2018. 338 с.
10. Шеплякова І. О. Воркшоп як інноваційна форма організації навчання майбутніх соціальних працівників. *Взаємозв'язок освіти, науки та виробництва – основа ефективного навчального процесу : матеріали конференції*. 2020. С. 266–269.

REFERENCES:

1. Benera, V. (2020). *Praktychna pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchii shkoli respubliky Polshcha: kolektyvna monohrafiia* [Practical training of social workers in higher education in the Republic of Poland : collective monograph] / V. Ye. Benera, Zh. M. Shevchenko. Ternopil: FOP Palianytsia V. A., 436 s. [in Ukrainian].
2. Vodiana, O. (2016). *Profesiina pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do sotsialnoho suprovodu simei, v yakykh перебувають діти під опікою: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: [Professional training of future social workers for social support of families with children under care]* 13.00.04 / O. V. Vodiana ; Ternop. nats. ped. un–t im. Volodymyra Hnatiuka. Ternopil, 20 s. [in Ukrainian].
3. Zvierieva, I. (2012). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. / [Alieksieienko T. F. ta in.] ; za zah. red. I. D. Zvierievoi; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, In-t problem vykhovannia NAPN Ukrainy [ta in.]. Kyiv ; Simferopol: Universum, 535 s. [in Ukrainian].
4. Koliada, N., Kravchenko, O. (2017). *Normatyvni ta prykladni aspekty zabezpechennia yakosti pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv* [Normative and applied aspects of ensuring the quality of training of social workers. Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, № 3, S. 68–78. [in Ukrainian].
5. Kochubei, N. (2022). *Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z riznymy hrupamy kliientiv: z dosvidu roboty* [Training of future social workers to work with different groups of clients: from work experience. Social work and social education]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2(9). S. 262–21. [in Ukrainian].
6. Myroshnichenko, N. (2019). *Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do intehtratsii ditei-invalidiv u sotsium* [Professional training of social workers for the integration of disabled children into society. Series 11. Social work. Social pedagogy]. *Seriia 11. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. S. 36–43. [in Ukrainian].
7. Polishchuk, V. (2022). *Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi roboty: systemnyi pidkhid* [Formation of social responsibility in future specialists of social work: a systematic approach. Social work and social education]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2(9). S. 281–288. [in Ukrainian].

8. Savelchuk, I., Kotykova, O. (2022). Innovatsii yak chynnyk yakisnykh zmin u sotsialnii roboti ta sotsialnii osviti [Innovation as a factor of qualitative changes in social work and social education. Social work and social education]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2022. 2(9). S. 29–296. [in Ukrainian].

9. Tekhnolohii sotsialnoi roboty [Technologies of social work] : navch. posibnyk / uklad. N. M. Koliada, N. V. Levchenko. Uman : Vizavi, 2018. 338 s. [in Ukrainian].

10. Shepliakova, I. (2020). Vorkshop yak innovatsiina forma orhanizatsii navchannia maibutnikh sotsialnykh prat-sivnykiv [Workshop as an innovative form of organizing the training of future social workers. The relationship between education, science and production is the basis of an effective educational process: materials of the conference]. *Vzaiemoz-viazok osvity, nauky ta vyrobnytstva – osnova efektyvnoho navchalnoho protsesu* : materialy konferentsii. S. 266–269. [in Ukrainian].